

Yhteiskuntarauhan paikalliset käytännöt

Linda Haapajarvi¹

Marko Juntunen (2020): *Matkalla islamilaisessa Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 228 s.

Eeva Puumala, Karim Maïche & Salome Tuomaala-Özdemir (toim.) (2021): *Naapurusto – tarinoita moniäänisestä lähiöstä*. Helsinki: Into, 269 s.

Millaista on ryhmäraajat ylittävä naapuruus pienituloisissa ja monietnisissä lähiöissä? Miten yhteiskuntarauhaa ylläpidetään paikallisessa vuorovaikutuksessa? Miten kiristynyt kansallinen ja globaali poliittinen ilmapiiri vaikuttaa arkiseen kanssakäymiseen? Mikä naapuruuden mukaanottamisen ja poissulkemisen käytännöissä on uutta ja mikä asettuu osaksi suomalaisen kaupunkielämän pitkää kaarta? Näihin kysymyksiin teokset *Matkalla islamilaisessa Suomessa* ja *Naapurusto – tarinoita moniäänisestä lähiöstä* etsivät ja tarjoavat vastauksia.

Kirjat kuvaavat eriarvoistumisen ja rasismien ongelmien kanssa kamppailevaa suomalaista yhteiskuntaa sen marginaaleista käsin: turkulaisen Varissuon ja tamperelaisen Hervannan ja niiden asukkaiden näkökulmasta. Molemmat teokset pohtivat rajantekoja, jotka erottavat lähiöt muusta kaupungista omiksi, erityisiksi kokonaisuusikseen, ja käsittelevät alueiden toisinaan konflikteiksi purkautuvia sisäisiä jakolinjoja. Tekijät kirjoittavat yksinkertaistettua, kulturalisoitua ja ongelmalähtöistä lähiödiskurssia vastaan. Niin Varissuo kuin Hervanta osoittautuvat mielikuvia heterogeenisemmiksi sekä tilallisia ja historiallisia ominaispiirteitä käsittäviksi alueiksi. Niiden asukkaat eivät jakaudu yksiselitteisesti esimerkiksi ”omistusasukkien” ja ”vuokralaisten” tai ”suomalaisten” ja ”maahanmuuttajien” leireihin vaan kiinnittyvät tilannesidonnaisesti osaksi erilaisia ryhmiä ja etsivät yksilöllisiä työkaluja elämän suurten kysymysten ratkaisemiseksi. Vaikka Varissuon ja Hervannan asukkaat toisinaan kohtaavat kiistoja naapuristoissaan, asuinalue elettyinä ympäristönä ja sosiaalisten sidosten kudelmana ei näyttäyty heille niinkään ongelmana kuin ratkaisuna arjen haasteisiin.

Temaattiset leikkauspisteet sikseen. Tutkimusotteeltaan kirjat ovat hyvin erilaisia. Marko Juntusen *Matkalla islamilaisessa Suomessa* on pitkän ja monipaikkaisen etnografisen tutkimuksen tulos. Teos heijastaa Juntusen taustaa islamintutkimuksessa, hänen antropologisesti virittyntä otettaan kenttätutkimukseen sekä taitoa asettaa kysymys Varissuosta osaksi globaalin mittakaavan poliittisia jännitteitä ja vastakkainasetteluja sekä ylijärjätystä kuulumista ja osallistumista, jotka kansallisessa keskustelussa jäivät usein vaille huomiota. Lukija seuraa Juntusta vuodesta 2005 vuoteen 2018, ja luku kerrallaan tutkija johdattaa lukijansa Turun Varissuolta niin Amsterdamiin kuin Irakin Suleimaniin, jonne Juntunen informanttejansa seuraa. Juntunen kirjoittaa itsensä vahvasti mukaan etnografiseen kerrontaan, avaa lukijalle esiin nousevia arvoituksia ja umpikujia, joita hän tutkimukseen osallistuvien henkilöiden avulla ratkaisee. Antropologian perinteelle tyypillisesti henkilökohtainen ote on vahvuus ja Juntu-

1 Docteure en sciences sociales, tutkijatohtori, Tampereen yliopisto, <linda.haapajarvi@tuni.fi>

sen pohdintaa omasta tutkijapositiosta olisi mielellään lukenut enemmänkin. Mitä haasteita kohtasi kentällään valtaväestöön kuuluva arabiantaitoinen mies?

Lähestymistavan vahvuudet uudenlaisen tiedon tuottamisen suhteen ovat sen sijaan selvät. Tutkimuksen aikakaari nostaa esiin tarkasteltavien ilmiöiden dynaamisen luonteen ja asettaa ainutlaatuisella tavalla varissuolaisten muslimimpien elämäntilanteet ja -ratkaisut osaksi heidän muuttuvia biografisia, paikallisia ja globaaleja sidoksiaan. Yhteensä 300 haastattelua, 700 sivua kenttämuistiinpanoja ja arkistoinestoa arsenaalissaan Juntunen tuottaa napakan nelilukuisen kirjan, jonka tutkimustehtävä ja -teesit ovat kirkkaita: 2000-lukulaisessa islamofobisessa atmosfäärissä kirjaa voi lukea ”vastatutkimuksena”, joka ravistelee harhaoletuksia suomalaisen muslimiväestön paikallisesta arjesta ja yllirajaisista kytköksistä. Suomalaisen islam on lähiöitä vanhempaa ja lähiöiden islam mielikuvia monimuotoisempaa.

Matkalla islamilaisessa Suomessa esittää neljä perusväittämää, joista jokaiselle se omistaa yhden luvun. Ensimmäinen luku, ”Siinä meni hyvät mustikkamaat”, muistuttaa, että huoli lähiöistä ja maahanmuuton vaikutuksesta niiden sisäiseen sosiaaliseen järjestykseen ei ole uusi. Luku asettaa 2000-luvulla käydyn keskustelun lähiöistä ja islamista pidemmän välin aikakehykseen. Lähiöiden monietnisyydellä ja sen herättämällä jännitteillä on menneisyys: Varissuolle sijoitettiin ensimmäiset chileläis- ja vietnamlaispakolaiset 1980-luvulla, jo 1980-luvulla kansanmielinen Suomen maaseudun puolue (SMP) vastusti äänekkäästi tulokkaita, ja niin Varissuolla kuin Tampereen Hervannassa jännitteet purkautuivat väkivallaksi ennen kansallispopulististen joukkojen viimeisimpiä vaalivoittoja. Rasistisilla ja islamofobisilla ulostuloilla on siis juuret vähintään 1980-luvun muukalaisvihamieliseen poliittiseen ilmapiiriin – mutta niin on myös kaikenkirjavilla kotouttamisprojekteilla ja arkisilla antirasistisilla teoilla.

Luku kaksi, ”Kivuliiden muistojen lähiö”, alleviivaa suomalaisten lähiöiden asukkaiden, heidän elämiensä ja sidostensa, traumojensa ja suunnitelmiansa yllirajaista luonnetta. Luku lähtee käyntiin vuosituhanen vaihteen internet-huumasta: erilaisten osallistavien projektien toimin Varissuon kaltaisten lähiöiden asukkaat oli ajatus saattaa osaksi digitalisoituvaa ja inklusiivista kansalaisuutta. Juntunen osoittaa, että pakolaistaustaiset varissuolaiset olivat innokkaita internet-pajalaisia. Heidän osallistumisensa tosin oli luonteelta usein erilaista kuin varsinaiset politiikkapyrkimykset: ”Väkivaltaa ja kotimaan sekasortoa paenneet ihmiset eivät olleet luomassa ensisijaisesti tietoyhteiskuntaa, rakentamassa paikallista virtuaalikaupunkia tai pyrkinet verkottautumaan yli väestönrajojen. [...] Internet tarjosi heille ennen kaikkea mahdollisuuden olla lopultakin tiiviisti yhteydessä alkuperämaahan jääneisiin ja ympäri maailmaa hajaantuneisiin omaisiin ja tuttaviiin.” (S. 63.) Taivaskanavat, sähköposti ja keskustelualustat ja viimeisimpinä Facebookin ja WhatsAppin kaltaiset sovellukset ovat avanneet Varissuon maailmalle ja kytkeneet sen osaksi verkostoja, joita pitkin on Turusta käsin ollut mahdollista viettää nettivetoista perhe-elämää, harjoittaa yllirajaista poliittista toimintaa Suomen rajojen ulkopuolella ja ohjailla siirtolaisvirtojen liikehdintää jaetuun kuvin ja kertomuksin.

Kolmas luku, ”Kiistanalainen Islam”, purkaa käsityksiä islamista monoliittisena kristinuskon vastanapana ja muslimista sisäisesti yhtenäisenä ryhmänä. Juntusen islamintuntemus pääsee luvussa oikeuksiinsa. Luku kytkee Varissuon paikalliset ”vakauserämarkkinat” osaksi aikasyvyyden omaavia globaaleja verkostoja, esimerkiksi 1980-luvulla alkanutta Saudi-Arabian

rahoittamaa Suomeen kohdistuvaa lähetystyötä. Se käsittelee valtaväestölle vieraita trendejä, kuten internetin keinoin leviäviä salafismisuuntauksia, jotka tarjoavat uskonnollisille etsikoille yksilöllisiä, perinteisistä jakolinjoista irrottautuneita valinnanmahdollisuuksia ja elämäohjeita, hengellisyysharjoitteita ja vastaidentiteettejä. Pakolaistaustaisen nuoren tai valtaväestöön kuuluvan käännynnäisen näkökulmasta tarkasteltuna islam ei näin lähestyttynä näyttäydy ensisijaisesti, jos lainkaan, yhteiskuntarauhaa koettelevana tekijänä vaan keinona muiden joukossa asemoitua samanaikaisesti naapurustoon, suomalaiseen ja globaalisti aktiivisiin viiteryhmiin.

Kirjan viimeisen luvun pääosassa ovat ”vakkelaist”, Varissuon uusi suomalainen sukupolvi, joka kansallismielisessä poliittisessa ilmapiirissä joutuu yhä uudelleen käymään neuvottelua kansalaisuudestaan niin arkisten kuin viranomaiskohtaamisten parissa. Juntusen mukaan nuoria ”vakkelaista” yhdistää kokemus kasvamisesta eri puolille maailmaa hajonneista perheistä ja ulkopuolisuudesta suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta myös kiintymys Varissuohon turvallisenä kotina, jossa erilaisuus ei määritä kaikkia kohtaamisia. Tuosta kodista käsin kielteisiä, tiukkaan ryhmäajatteluun perustuvia mielikuvia ”pakolaisista”, ”muslimeista” tai ”somaleista” on myös mahdollista haastaa esimerkiksi huumorin keinoin ja näin tuottaa uudenlaisia kuulumisen muotoja ja käytäntöjä.

Etnografivetoisesta Varissuo-kirjasta poiketen Hervantaa tarkastelevaa *Naapurustoa* leimaa kirjan alaotsikon alleviivaava moniäänisyys. Monitieteellinen, -ammattillinen ja -menetelmällinen teos johtaa juurensa Koneen säätiön rahoittamaan Naapurijurta-hankkeeseen (2018–2021), jonka puitteissa joukko tutkijoita, taiteilijoita ja yhdyskuntatyön ammattilaisia pystytti teltan reiluksi vuodeksi Tampereen Hervantaan. Hankkeella ja kirjalla on kaksi ominaispiirrettä, jotka erottavat ne suomalaisen kaupunkitutkimuksen valtavirrasta. Ensinnäkin hanke nivoo yhteen tutkijavetoista lähiöetnografiaa ja osallistavaa dialogiperusteista tutkimusotetta. Toiseksi ohjelmallisen moniäänisenä kirja yhdistää akateemisen formaatin mukaisia sisältölukuja dialogisuuden ajatusta luotaaviin pohdintapuheenvuoroihin sekä kirjoitettuun fiktion, kuvataiteeseen ja erillisellä sovelluksella aktivoitavaan laajennettuun todellisuuteen.

Jurta-kirjan takana on siis oleellisesti tutkimuksen keskipiste. Jurta on suunniteltu avoimeksi tilaksi, johon hervantalaiset yli ryhmärajojen voivat astua sisään, asettua vuoropuheluun tutkijoiden, taitelijoiden ja toistensa kanssa. Tutkimuksellisenä työkaluna se kääntää perinteisen etnografisen lähestymistavan ikään kuin pääläelle: tutkija ei pyri pääsemään sisään tiettyyn paikkaan tai porukkaan, osalliseksi ”paikallisesta tiedosta”, vaan tuo mukanaan alueelle ja sen asukkaille täysin uudenlaisen tilan. Jurtan tarkoitus on kerätä tarinoita hervantalaisten arjesta ja luoda puitteita kohtaamisille, vuoropuhelulle ja uuden tiedon synnyttämiselle. *Naapuruston* sivuilla etnografinen havainnointi, tuhat ”jututettua” hervantalaista ja yhteisötaide muodostavat kuitenkin tiedontuoton keihäänkärjen.

Hieman epäselväksi jää, mikä loppujen lopuksi oli kohdattujen hervantalaisten rooli kirjaa jäsentävien ilmiöiden valikoitumisessa tutkimuskohteiksi. Miten ne tarkalleen ottaen nousivat esiin? Kenen huolia ja intohimoja ne heijastelivat? Miten alueella liikkuva jurta siivilöi joitakin hervantalaisia mukaan tutkimukseen ja sortteerasi toisia sen ulkopuolelle?

Jo johdanto sanoutuu irti tiettyihin ”asukasjoukkoihin” keskittymisestä, mutta keitä lopulta ovat ääneen päässeet ”hervantalaiset”? Yhtäältä tutkimukseen osallistuneet henkilöt esitetään ensisijaisesti ”hervantalaisina” ja kuitenkin todetaan, että ”[k]uulemamme kertomukset eivät niinkään liity Hervantaan, vaikka ne on kerätty Hervannassa” (s. 12). Toisaalta ”hervantalaisina” ymmärrettyjen henkilöiden asemat naapuruston ja suomalaisen yhteiskunnan hierarkioissa ja siten heidän erityinen näkökulmansa (engl. *standpoint*) häivytetään teoksessa taka-alalle. Lähtökohtien ristipaineessa lukijan on toisinaan hankala tulkita ja arvioida esille nostettuja näkökulmia ja niistä mahdollisesti vedettäviä yleisempiä johtopäätöksiä. Lukijalle herää ajatus jurtaasta keskipakoisten voimien alkupisteestä: sen seinien suojasta tuotetaan ulospäin, tahtiin tapahtuvia tutkimusprosesseja, jotka yhdessä kertovat jotakin olennaista paikallisten konfliktien ja arkisen diplomatian merkityksestä yhteiskuntarauhan rakentamiselle.

Yhteiskuntarauhan paikallisia ehtoja ja käytäntöjä asukkaiden kertomien tarinoiden keinoin tarkasteleva *Naapurusto* onkin kahdentoista lukunsa voimalla rikas ja monipuolinen paketti. Eeva Puumalan johdanto asemoi kysymyksen tamperelaislähiön sisäisestä moninaisuudesta ja jännitteisyydestä osaksi suomalaista yhteiskuntaa koskettavien polarisaation ja eriarvoistumisen kehityskulkuja. Johdanto painottaa kirjan ohjelmallista moniäänisyyttä ja ilmiölähtöisyyttä. Paras tapa lähestyä teosta lieneekin siis teemavetoinen lukutapa. Kirjan ensimmäisen luku, Karim Maichen ”Puhetta lähiöstä”, kytkee Hervannan osaksi kansanvälisistä lähiötutkimusta keskittyen kuitenkin suomalaiseen ongelmakeskeiseen lähiökeskusteluun. Hervanta pikkurikkolisuudesta kertovine paikallisuutisineen, SMP:n kansanedustaja Sulo Aittoniemen visiitteineen ja vastaanottokeskukseen kohdistuvine väkivallantekoineen soljahtaa muottiin eikä luku keskity haastamaan aikaisempaa tutkimusta. Rakennetun ympäristön suhdetta luontoon tarkasteleva luku (Eveliina Asikainen & Salome Tuomaala-Özdemir), isännöitsijöiden pyrkimyksiä arjen konfliktien sovitteluun käsittelevä fiktio (Miriam Attias) ja dialogisia tiloja kartoittava kappale (Salome Tuomaala-Özdemir & Negin Armioun) avaavat yhdessä kiinnostavalla tavalla kysymyksen naapuruston aineellisuudesta, niistä konkreettisista puitteista, joiden varaan ja avulla yhteiskuntarauhaa ja ryhmäsuhteita kootaan. Uimaranta, kirjasto ja ostoskeskus osoittautuvat yhteyksiä kannatteleviksi tiloiksi, kun taas pyykkituvat ja rappukäytävät muodostuvat naapurikonfliktien näyttämöiksi.

Lukujen analyysit ovat konkreettisia ja oivaltavia ja herättävät jatkokysymyksiä. Mitä uutta islamilaisesta Suomesta saisi esiin tilaa ja ainesta tarkastelevalla lähestymistavalla? Entä mitä olisi noussut esiin, jos jurta olisi asettunut vaikkapa hervantalaisen rukoushuoneen välittömäksi naapuriksi? Naapuruuden konkreettisiin käytäntöihin pureutuvat luvut ”Naapuruuden kirjo” (Puumala & Maiche) ja ”Naapuriapu” (Tuomaala-Özdemir) osoittavat naapurustosuhteita Hervannassa jäsentävän saman jännitteen, jonka kaupunkitutkijat ovat havainneet muissa lähiöissä: tarinoita naapuruudesta leimaa yhtäältä pyrkimys urbaaniin anonymitettiin ja toisaalta kaipuu perinteistä, lämmintä ja tiivistä yhteisöllisyyttä kohtaan. Tervehtimällä ystävällisesti, hoitamalla pihaistutuksia, kantamalla naapurin ostoskassessa, vipaamalla vitoisen tai pesemällä lenkkisaunassa suihkunaapurin selän on paikallisilla altavastaaajillakin mahdollisuus päästä osallisiksi kunnollisten naapurien hyväksynnästä ja kunnioituksesta. Arkisilla

teoilla on merkitystä, koska niissä koetellaan yhteisön rajoja, otetaan konkreettisesti mukaan ja suljetaan pois ja näin rakennetaan käsitystä ”meistä” ja ”muista”.

Luvut ”Moniääninen yhteisö” (Puumala) ja ”Politisoituvat rajanvedot” (Maïche) keskittyvät polarisaation ja eriarvoistumisen ilmentymiin naapurustossa. Vaikka luvut osoittavat tavattujen hervantalaisten avaavan keskustelua sekä arjestaan etäällä olevista ”päättäjistä nor-sunluutorneissaan” että yhteistä ympäristöä vandalisoivista kaljakellujista, maahanmuutto ja islam kuuluvat teemoina politisoituneen puheen kärkikastiin. Iris Marion Youngin töihin nojaten Puumala nostaa esiin ajatuksen erimielisyydestä ja konfliktista yhteisöllisyyden mahdollistajana. Arkiset kohtaamiset erilaisuuden kanssa ja epäonnistuneet pyrkimykset tuottaa yhteisöllisyyttä ovat opettavaisia: ne herkistävät havaitsemaan kätkeytyneitä valtasuhteita ja avaavat mahdollisuuden uudenlaisten suhteiden ja toimintamallien luomiselle. Juuri tähän tematiikkaan palaavat kirjan johtopäätökset, jotka listaavat luottamuksen lisäämisen, moniäänisyyden vaalimisen ja yhdenvertaisuuden paikkojen tunnistamisen avaimiksi ”ihanne-naapuriston” kehittämiseen ja demokratian vaalimiseen.

Näiden kahden kirjan ristiin lukeminen tekee varovaisen toiveikkaaksi. Karikatyyrisinä eivät näyttäytyä Hervanta ja Varissuo asukkaineen vaan poliitikot ja bloggaajat, joiden käsitykset monietnisistä lähiöistä ja liberaalidemokratian konkreettisista haasteista kuulostavat vaarallisen ohuilta. Ristiinlukeminen tekee toiveikkaaksi myös yhteiskuntatieteellisen kaupunkitutkimuksen suhteen. Uusia tutkimuksia kaivataan ja monitieteellisyydellä on paikkansa, kuten myös tiiviimmällä töiden välisellä dialogilla sekä teorioiden ja menetelmien vertaamisella ja kehittämisellä. Kenttä on nuori ja hajanainen, mutta se on auki, rikas ja valaiseva.